

Natalia Kulig

 <https://orcid.org/0009-0000-7163-3268>

Marcin Kosman

 <https://orcid.org/0009-0004-5025-3935>

UNIwersYTET EKONOMICZNY W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0262te083>

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie wybranych zawodów prawniczych w Polsce

Wykonywanie zawodów prawniczych przez osoby duchowne Kościoła katolickiego¹ w Polsce stanowi zagadnienie usytuowane na pograniczu prawa kanonicznego oraz prawa powszechnie obowiązującego. W polskim porządku prawnym brakuje przepisów wprost rozstrzygających o dopuszczalności podejmowania przez duchownych zawodów takich jak np. adwokat czy radca prawny. W konsekwencji ocena możliwości podejmowania tego typu aktywności zawodowej wymaga uwzględnienia regulacji prawa wewnętrznego Kościoła. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia w kontekście konstytucyjnej zasady autonomii i wzajemnej niezależności państwa oraz Kościoła, a także publicznoprawnego charakteru zawodów zaufania publicznego, do których należą profesje prawnicze.

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie, czy oraz w jakim zakresie normy prawa kanonicznego mają wpływ na dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez duchownych². Analiza koncentruje się przede wszystkim

¹ Kościół katolicki ma w Polsce w cztery obrządku (Kościół *sui iuris*). W artykule skupiono się na Kościele katolickim obrządku łacińskiego – najliczniejszym pod względem liczby wiernych w kraju. Zob. P. KroczeK, *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017, s. 78–79.

² Duchowny to mężczyzna, który przyjął diakonat, czyli najniższy stopień święceń w Kościele katolickim. Por. *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język*

na zawodach adwokata i radcy prawnego, z fragmentarycznym uwzględnieniem regulacji dotyczących wybranych zawodów prawniczych, w zakresie niezbędnym dla podjęcia próby odpowiedzi na pytanie, czy kapłan może być radcą prawnym bądź adwokatem.

Analiza prowadzona jest z perspektywy obu właściwych porządków normatywnych. W odniesieniu do prawa polskiego wykładnia przepisów zostanie dokonana z uwzględnieniem dorobku doktryny i orzecznictwa oraz reguł wykładni właściwych temu porządkowi. W zakresie prawa kanonicznego zastosowanie znajdą natomiast reguły wykładni wskazane w akcie normatywnym regulującym tę materię.

Autorzy przyjmują hipotezę, że prawo wewnętrzne Kościoła nie ogranicza bezpośrednio możliwości wykonywania zawodów prawniczych w Polsce, może jednak oddziaływać na sytuację prawną duchownych pośrednio, poprzez wynikające z przynależności do wspólnoty kościelnej obowiązki oraz autonomię porządku prawa kanonicznego, uznawaną przez państwowego ustawodawcę.

1. Dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez osobę duchowną w ujęciu państwowego porządku prawnego

1.1. Konstytucyjne gwarancje wolności wyboru i wykonywania zawodu

Punktem wyjścia do oceny dopuszczalności podejmowania zawodów prawniczych przez osoby duchowne w Polsce są normy ujęte w obrębie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³. W ramach ustawy zasadniczej wyznaczone zostały granice wolności wyboru i wykonywania zawodu oraz przesłanki pozwalające na ograniczanie praw i wolności jednostki.

Przepis art. 65 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że „każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa”. Z treści normy prawnej wynika zatem, że adresatem wskazanych podstawowych

polski, Poznań 2022 [dalej: KPK], kan. 266 § 1. Por. M. Grabowski, *Terminologiczne znaczenie wyrażenia „duchowny”, „osoba duchowna” i „osoba zakonna” na gruncie polskiego prawa państwowego. Uwagi w aspekcie praktyki stosowania prawa w odniesieniu do zasadniczych systemów religijnych w świecie*, „Prawo Kanoniczne” 65 (2022) nr 4, s. 123–142.

3 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) [dalej: Konstytucja RP, ustawa zasadnicza].

wolności jednostki, określanych syntetycznie jako wolność pracy⁴, jest „każdy” znajdujący się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej⁵. Ustawodawca nie przewidział przy tym żadnych wyłączeń podmiotowych odnoszących się do osób duchownych ani innych kategorii podmiotów. Tytułem uzupełnienia należy doprecyzować, że termin „osoba duchowna” w Kościele katolickim ma szeroki zakres znaczeniowy – odnosi się do biskupa, kapłana oraz diakona⁶. W konsekwencji należy przyjąć, że konstytucyjna swoboda wykonywania danego zawodu obejmuje również osoby posiadające status duchownego Kościoła rzymskokatolickiego. W orzecznictwie oraz piśmiennictwie podnosi się jednak, że wolności te nie mają charakteru absolutnego. Mogą one podlegać ograniczeniom na podstawie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁷, co oznacza, że możliwość ich ustanowienia istnieje wyłącznie w ustawie, z zastrzeżeniem, że jest to konieczne w demokratycznym państwie prawnym dla ochrony wartości wskazanych w tym przepisie. Ustawowe ograniczenia znajdują przy tym szczególne zastosowanie w odniesieniu do zawodów zaufania publicznego, służących ochronie interesów osób, na rzecz których praca ma być świadczona⁸. Z uwagi na ich doniosłą rolę społeczną prawodawca ogranicza dostęp do wybranych zawodów, uzależniając możliwość ich wykonywania od spełnienia określonych wymagań, w szczególności dotyczących kwalifikacji zawodowych⁹. Do aktów normatywnych regulujących tego rodzaju ograniczenia w zakresie wolności pracy należą między innymi Prawo o adwokaturze¹⁰ oraz ustawa o radcach prawnych¹¹. W tym kontekście istotne jest stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który podkreśla, że:

konstytucyjna gwarancja „wolności wykonywania zawodu” nie tylko nie kłóci się z regulowaniem przez państwo szeregu kwestii związanych tak z samym

4 Tak też M. Bartosiewicz, *Komentarz do art. 65, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, pkt 2.

5 Zob. art. 37 ust. 1 Konstytucji RP.

6 M. Grabowski, *Terminologiczne znaczenie wyrażeń*, s. 123–142.

7 Zob. wyrok TK z 10 stycznia 2005 r., K 31/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 1; M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, pkt 2.

8 Tak też M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, pkt 2*.

9 M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 65, pkt 2*.

10 Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1564 z późn. zm.) [dalej: Prawo o adwokaturze].

11 Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499 z późn. zm.) [dalej: Ustawa o radcach prawnych].

wykonywaniem zawodu, jak i ze statusem osób zawód ten wykonujących, ale wręcz zakłada potrzebę istnienia tego typu regulacji, zwłaszcza gdy chodzi o zawód zaufania publicznego, jakim jest zawód adwokata. Oczywiście jest, że takie regulacje mogą wprowadzić różnego rodzaju ograniczenia wolności wykonywania zawodu¹².

Skoro zatem Konstytucja RP dopuszcza ograniczenie wolności wyboru i wykonywania zawodu wyłącznie w drodze aktu normatywnego rangi ustawowej, ocena dopuszczalności wykonywania zawodów prawniczych przez duchownego wymaga w pierwszej kolejności analizy ustaw regulujących dostęp do tych profesji. Samo posiadanie statusu duchownego nie może być bowiem traktowane jako przesłanka ograniczająca przysługującą jednostce wolność pracy, o ile ustawodawca nie przewidział takiego wyłączenia w przepisach prawa powszechnie obowiązującego. Zasadnicze znaczenie ma zatem ustalenie, czy regulacje dotyczące wykonywania zawodu adwokata oraz radcy prawnego zawierają ograniczenia odnoszące się do osób duchownych.

1.2. Status duchownego w polskim porządku prawnym

Aktualne przepisy prawa powszechnie obowiązującego nie zawierają legalnej, uniwersalnej definicji pojęcia „duchowny” czy „osoba duchowna”. Termin ten występuje jednak w licznych aktach normatywnych¹³, przy czym ustawodawca posługuje się nim w sposób odpowiadający celowi i przedmiotowi danej regulacji. Przykładowo, art. 1 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego operuje terminem „duchowny” w celu oznaczenia osoby, „której obecność przy składaniu oświadczeń woli jest niezbędna do faktu zaistnienia małżeństwa”¹⁴. Jak zauważono w doktrynie, zabieg ten nie precyzuje znaczenia samego pojęcia „duchowny”, lecz służy wyjaśnieniu procedury zawarcia małżeństwa poprzez określenie uczestniczącego w niej podmiotu¹⁵.

¹² Wyrok TK z 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29.

¹³ Przykładowo należy wskazać ustawę z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 393) czy ustawę z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 236 [dalej: Kodeks rodzinny i opiekuńczy]), posługujące się pojęciem „duchowny” oraz „osoba duchowna”.

¹⁴ M. Osuchowska, *Pojęcie duchownego w świetle przepisów o wyznaniowej formie zawarcia małżeństwa cywilnego*, Państwo i Prawo (2011) nr 7–8, s. 67–79.

¹⁵ M. Osuchowska, *Pojęcie duchownego*, s. 67–79.

W polskim prawie małżeńskim uznaje się przy tym, że duchowny jest organem administracji kościelnej, występującym jako podmiot prywatny, któremu państwo zleca jedynie funkcje przysługujące administracji publicznej¹⁶. Podobny sposób posługiwania się pojęciem „duchowny” w obrębie innych aktów normatywnych, a więc w sposób funkcjonalny, stroniący od wyznaczania jego legalnej definicji, daje asumpt do stwierdzenia, że status osoby duchownej w polskim porządku prawnym rekonstruowany jest na podstawie wielu regulacji, a zasadnicze znaczenie mają normy prawa wewnętrznego właściwego dla Kościoła. Rozwiązanie to znajduje uzasadnienie w konstytucyjnym założeniu, zgodnie z którym stosunki między państwem a Kościołem opierają się na zasadzie poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie¹⁷. Przewidziany przy tym w art. 25 ust. 4 Konstytucji RP wymóg uregulowania relacji państwa z Kościołem katolickim został uwzględniony poprzez zawarcie umowy międzynarodowej, jaką jest konkordat¹⁸, będący częścią krajowego porządku prawnego oraz podstawą obowiązku ustawodawcy do stanowienia norm zgodnych z jego postanowieniami¹⁹. Mimo bowiem iż prawo wewnętrzne Kościoła nie stanowi prawa powszechnie obowiązującego, może ono oddziaływać na prawo państwowe, czego przykładem pozostaje ustawowo chroniona tajemnica spowiedzi²⁰.

Tak rekonstruowany status duchownego oraz okoliczność jego posiadania nie wpływają jednak na sytuację jednostki jako podmiotu prawa cywilnego²¹. Duchowny pozostaje osobą fizyczną w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego,

¹⁶ Szerzej W. Góralski, *Czynności i rola duchownego przy zawieraniu małżeństwa „konkordatowego”*, w: *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005, s. 129–133.

¹⁷ Zob. art. 25 ust. 3 Konstytucji RP.

¹⁸ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

¹⁹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, pkt 3.

²⁰ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25*, pkt 2. Por. art. 178 pkt 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 490 z późn. zm.). Zakaz przesłuchiwanie duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi, ma charakter autonomiczny względem prawa kanonicznego, a jego źródłem jest prawo polskie, a nie normy prawa wewnętrznego Kościoła. Obowiązuje on niezależnie od treści regulacji kanonicznych dotyczących tajemnicy spowiedzi i stanowi autonomiczny zakaz dowodowy w polskim porządku prawnym.

²¹ Na marginesie należy wskazać, że w obrębie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 795 [dalej: Kodeks cywilny]) ustawodawca nie przewidział wyodrębnienia duchownych jako odrębnej kategorii podmiotów prawa cywilnego.

która na zasadach ogólnych posiada zarówno zdolność prawną, jak i zdolność do czynności prawnych²². W konsekwencji osoba duchowna ma możliwość uczestnictwa w obrocie prawnym, a więc jest zdolna do dokonywania czynności prawnych służących nabywaniu praw i zaciąganiu zobowiązań, oraz innych czynności prawnych wywołujących skutki w sferze prawa cywilnego²³. Powyższej oceny nie zmienia również analiza przepisów prawa pracy. Kodeks pracy²⁴ nie zawiera bowiem regulacji, które wyłączałyby osoby duchowne spod zakresu jego zastosowania lub uzależniały możliwość pozostawania w stosunku pracy od nieposiadania statusu duchownego. O ile zatem przepisy szczególne nie stanowią inaczej, sam status duchownego zasadniczo nie wywołuje skutku w postaci ograniczenia możliwości podejmowania zatrudnienia lub wykonywania pracy. Status duchownego nie stanowi zatem przesłanki ograniczającej podmiotowość prawną ani nie prowadzi do ograniczenia *per se* możliwości podejmowania aktywności zawodowej.

1.3. Ustawowe przesłanki wykonywania wybranych zawodów prawniczych

W perspektywie niniejszego opracowania zasadnicze znaczenie ma ustalenie, czy ustawodawca, kształtując przesłanki wykonywania poszczególnych zawodów prawniczych, zdecydował się na wprowadzenie ograniczeń odnoszących się do osób posiadających status duchownego. Przeprowadzona w tym celu analiza pozwoli na rozstrzygnięcie, czy przynależność do stanu duchownego stanowi negatywną przesłankę uzyskania uprawnień do wykonywania zawodu adwokata lub radcy prawnego.

Podstawowe warunki wykonywania zawodu adwokata zostały określone w ustawie Prawo o adwokaturze. Ustawodawca uzależnił możliwość uzyskania wpisu na listę adwokatów od spełnienia szeregu wymogów odnoszących się do korzystania z pełni praw publicznych, pełnej zdolności do czynności prawnych, nieskazitelnego charakteru, odpowiedniego wykształcenia prawniczego, odbycia aplikacji adwokackiej oraz złożenia egzaminu adwokackiego²⁵. Przesłanki te mają charakter

²² Zob. art. 8 oraz art. 11 Kodeksu cywilnego.

²³ A. Lutkiewicz-Rucińska, *Komentarz do art. 11, w: Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Gdańsk 2026, pkt 1.

²⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.).

²⁵ Zob. art. 65 Prawa o adwokaturze.

ustawowy i wyczerpujący²⁶, wobec czego organy samorządu adwokackiego nie są uprawnione do kreowania dodatkowych wymogów niewynikających z ustawy. Znamienne pozostaje przy tym, że katalog warunków wpisu nie przewiduje żadnego kryterium odnoszącego się do statusu duchownego.

Analogiczny model normatywny został przyjęty w ustawie o radcach prawnych. Także w tym przypadku dostęp do wykonywania zawodu został uzależniony od spełnienia analogicznych wymogów dotyczących przede wszystkim odpowiednich kwalifikacji²⁷. Należy zatem stwierdzić, że przepisy regulujące aktywność zawodową radców prawnych nie zawierają unormowań, które wykluczałyby możliwość wykonywania tego zawodu przez osoby duchowne z uwagi na ich status.

Przyjęte rozwiązanie nie ma charakteru odosobnionego. Ustawodawca precyzyjnie w podobny sposób dostęp do pozostałych zawodów prawniczych. Zarówno profesja notariusza²⁸, komornika sądowego²⁹, jak i prokuratora³⁰ związana jest z odwołaniem się do wymagań dotyczących między innymi obywatelstwa, wykształcenia czy doświadczenia zawodowego. Żaden z aktów normatywnych regulujących wykonywanie zawodów prawniczych nie przewiduje natomiast, aby sam status duchownego stanowił samodzielną przeszkodę w podjęciu danej aktywności zawodowej. Odrębnej uwagi wymaga przy tym urząd sędziego. Przepisy ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych³¹ nie przewidują wprawdzie wyłączenia osób duchownych z możliwości ubiegania się o stanowisko sędziego wyłącznie z uwagi na ich status. Jednocześnie jednak szczególna pozycja ustrojowa sędziego związana jest z koniecznością zachowania niezawisłości i bezstronności, a co przy tym istotne, sędzia „nie może żadnym swoim zachowaniem stwarzać nawet pozorów nieszanowania porządku prawnego”³². Z tego względu ewentualne

²⁶ J. Trela, *Komentarz do art. 65, w: Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2016, pkt 1.

²⁷ Zob. art. 24 ust. 1 Ustawy o radcach prawnych.

²⁸ Zob. art. 11 Ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 614).

²⁹ Zob. art. 11 Ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 881).

³⁰ Zob. art. 75 Ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 810) [dalej: *Prawo o prokuraturze*].

³¹ Zob. art. 61, art. 63, art. 64 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).

³² S. Dąbrowski, A. Łazarska, *Komentarz do art. 61, w: Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, red. A. Górski, Warszawa 2013, pkt 3.

wątpliwości dotyczące pełnienia funkcji sędziego przez osoby duchowne mają odmienny charakter niż w przypadku zawodów adwokata czy radcy prawnego. Ocena dopuszczalności pełnienia tego urzędu mogłaby wymagać uwzględnienia szerszego kontekstu ustrojowego. Zagadnienie to pozostaje jednak poza zakresem niniejszego opracowania.

Konkludując, powszechnie obowiązujące przepisy nie zabraniają wykonywania przez osoby duchowne zawodu adwokata czy radcy prawnego. Brak przeszkód na gruncie prawa państwowego nie przesądza jednak o dopuszczalności takiej aktywności w świetle prawa kanonicznego, które może nakładać odrębne obowiązki wynikające z przynależności do wspólnoty kościelnej.

2. Dopuszczalność wykonywania wybranych zawodów prawniczych przez osobę duchowną w ujęciu prawa kanonicznego

2.1. Charakter zawodów prawniczych a status duchownego

Poszukując odpowiedzi na pytanie o możliwość wykonywania zawodów prawniczych przez duchownego, należy uwzględnić normy wynikające z prawa wewnętrznego Kościoła. Określają one bowiem prawa i obowiązki osób duchownych, a także wyznaczają granice ich zaangażowania zawodowego niezwiązanego bezpośrednio z posługą kapłańską. Kodeks prawa kanonicznego³³ nie reguluje jednak wprost dostępu duchownego do zawodów prawniczych. Ocenę dopuszczalności wykonywania zawodu radcy prawnego czy adwokata przez osobę, która przyjęła święcenia kapłańskie, należy więc oprzeć na wykładni wybranych, generalnych norm określających status duchownych.

Nie bez znaczenia pozostaje przy tym określenie charakteru samych zawodów prawniczych. W dyskursie społecznym stają się one czasem przedmiotem krzywdzących stereotypów, w związku z czym osobom wykonującym te profesje przypisuje się nadmierny formalizm, brak obiektywizmu, konfliktowość, niesprawiedliwość w działaniu, bezwzględna chęć zysku, czy nawet bezkarność niektórych

³³ *Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317.

nagannych zachowań³⁴. Odmienny obraz prawników wyłania się z analizy źródeł o charakterze normatywnym. Wynika z nich, że wykonywanie zawodu zarówno radcy prawnego, jak i adwokata wiąże się z obowiązkiem dbania o godność profesji oraz o nienaganne postępowanie. Przykładowo Sąd Najwyższy stwierdził, że

zachowanie radcy prawnego powinno być wzorem postępowania dla innych członków danego społeczeństwa. Te wyższe standardy postępowania nałożone na radców prawnych jako przedstawicieli zawodu zaufania publicznego, wynikają przede wszystkim z konieczności ochrony godności i autorytetu radcy prawnego i korporacji, jako pewnej wartości, z której wyprowadza się wzorcową powinność zachowania³⁵.

Wybitny adwokat i czołowy ekspert od etyki zawodowej Jerzy Naumann podkreśla, że na godność adwokata składają się określone przymioty charakteru, jak np. gotowość odważnej obrony interesu klienta, lojalność wobec prawa oraz norm moralnych, wysoka kultura osobista, a także zaawansowana wiedza prawnicza³⁶. W literaturze przedmiotu podnosi się niekiedy nawet, że adwokat ma obowiązek przestrzegania danych norm etycznych i strzeżenia godności swojego zawodu nie tylko podczas wykonywanej pracy, lecz także w życiu prywatnym³⁷. Co równie istotne, adwokat (analogicznie radca prawny) może odpowiadać dyscyplinarnie za uchybienie etyce adwokackiej lub naruszenie godności zawodu³⁸. Wysokie standardy postępowania wymagane są również od innych zawodów prawniczych. Przykładowo paradygmat deontologii prokuratorskiej i sędziowskiej oparty jest na wartościach takich jak obiektywizm, sprawiedliwość, uczciwość i niezależność³⁹.

34 M. Stefaniuk, *Společná reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumentach „Kasta”, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G (Ius)”* 70 (2023) nr 2, s. 183–200.

35 Postanowienie SN z 14 grudnia 2020 r., II DSI 63/20, LEX nr 3116096.

36 J. Naumann, *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, C.H.Beck, 2023, § 1, Nb 2.

37 Ł. Chojniak, *Zasada integralności etycznej adwokatów w życiu zawodowym i prywatnym*, w: *Meritum adwokata i adwokatkę*, red. K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Wiliński, Warszawa 2024, s. 319–320.

38 Zob. § 4 Uchwały Nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 7 grudnia 2023 r.

39 J. Naumann, *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu*, § 1, Nb 1. Nie sposób jednak w pełni zgodzić ze stanowiskiem Naumanna. Nie można bowiem odnieść przymiotu niezależności do zwodu prokuratora w przypadku jego podporządkowania prokuratorowi nadrzędnemu.

Występujący niekiedy nieprzychylny społeczny odbiór zawodów prawniczych może mieć znaczenie dla próby odpowiedzi na pytanie, czy wykonywanie tych profesji przez duchownego pozostaje zgodne z normami prawa kanonicznego w kontekście kan. 285 § 1 KPK. Zgodnie z jego treścią, „duchowni powinni powstrzymać się całkowicie od tego wszystkiego, co nie przystoi ich stanowi, zgodnie z przepisami prawa partykularnego”. Przepis ten, posługując się zwrotem niedookreślonym, tj. „co nie przystoi ich stanowi”, nie wymienia wszystkich zachowań niedopuszczalnych, lecz odsyła do ich oceny z uwzględnieniem specyfiki stanu duchownego oraz celu, jakiemu służy posługa kapłańska. Zakaz ten, powszechny i absolutny, oparty jest przy tym na samych podstawach ontologicznych ministerialnego kapłaństwa i sakralności jego posługi, bazujących na pozostawianiu przez duchownego poza wszelkimi sporami i kontrowersjami o charakterze ideologicznym lub politycznym⁴⁰. Nie oznacza to więc, że każda aktywność zawodowa podejmowana przez duchownego poza wykonywaniem posługi kapłańskiej jest z istoty niedopuszczalna. Już na gruncie kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku⁴¹ wskazywano określone rodzaje działalności, których podejmowanie było ograniczone, zaliczając do nich, między innymi, wykonywanie funkcji lekarza czy notariusza publicznego⁴². Obecna regulacja wymaga natomiast każdorazowego odniesienia danej aktywności do kryterium zgodności ze statusem duchownego. Należy przy tym uwzględnić przepisy prawa partykularnego, które mają zastosowanie w odniesieniu do pewnej części wiernych, określonej na podstawie kryterium personalnego (przynależność do konkretnej wspólnoty, np. parafii, diecezji) lub terytorialnego (wskutek przebywania na terytorium danej struktury kościelnej)⁴³. Oznacza to, że ocena dopuszczalności określonej aktywności zawodowej duchownego może być w pewnym zakresie uzależniona również od regulacji obowiązujących przykładowo w konkretnej diecezji.

Nie mniej istotne znaczenie wydaje się mieć § 2 cytowanego przepisu, nakazujący duchownym unikać tego, co chociaż nie jest nieprzyzwoite, jest jednak

⁴⁰ T. Rincón-Pérez, *Komentarz do kan. 285*, w: *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskie-go prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 267.

⁴¹ *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, can. 139 § 2.

⁴² J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 11/1: *Księga 11. Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 109.

⁴³ Pedro Lombardia, opr. Javier Otaduy, *Komentarz do kan. 285*, w: *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, s. 75.

obce stanowi duchownemu. Można byłoby zatem rozważać wykonywanie zawodu prawniczego jako aktywności niezwiązanej z posługą kapłańską, a więc jej obcą. Takie rozumienie byłoby jednak zbyt szerokie. Fakt, że określona aktywność nie należy do tradycyjnie rozumianych form realizacji posługi, nie przesądza bowiem o jej „obcości” wobec stanu duchownego.

Kryterium objęte przepisem ma charakter ocenny i wymaga nie tylko uwzględnienia charakteru konkretnego zachowania, ale i okoliczności, w których jest ono podejmowane. Przy jego stosowaniu znaczenie może mieć zarówno środowisko społeczne, w którym duchowny funkcjonuje, jak i przyjęte normy obyczajowe mogące ulegać przeobrażeniom wraz ze zmianami wrażliwości społecznej. Co przy tym kluczowe, ocena danego zachowania pozostawiona została sumieniu osoby zainteresowanej⁴⁴. Duchowny powinien więc unikać takiego rodzaju zachowań, które utrudniałyby mu osiągnięcie celów duchowych, a w szczególności skutkowałyby zgorszeniem w danym środowisku⁴⁵. W konsekwencji sam charakter zawodów prawniczych bądź też ich postrzeganie w perspektywie społecznej nie daje podstaw do uznania, że wykonywanie zawodu radcy prawnego lub adwokata jest działalnością, która ze swej natury nie przystoi osobie duchownej lub jest obca stanowi duchownemu.

2.2. Ograniczenia wynikające z prawa kanonicznego

Pozostając przy analizie kan. 285 KPK, należy następnie zauważyć, że § 3 nakłada dalej idące ograniczenia, niż dwa wcześniejsze paragrafy. W dosłownym brzmieniu zakłada on, że „duchownym zabrania się przyjmowania publicznych urzędów, z którymi łączy się udział w wykonywaniu władzy świeckiej”. Wymaga to rozszerzającej wykładni pojęcia „władza świecka”⁴⁶ i odniesienia jej nie tylko do wąsko rozumianej władzy wykonawczej, ale także do władzy wykonawczej *sensu largo*, oraz władzy ustawodawczej i sędowniczej⁴⁷. Posługa kapłańska nie może być zatem łączona z zawodem sędziego i jakimkolwiek innym, związanym z wykonywaniem władzy publicznej⁴⁸. Można więc dostrzec, że przepis ten ma na celu zapobieganie

44 J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, s. 109.

45 J. Krukowski, *Komentarz do kan. 285*, s. 109.

46 M. Grabowski, *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 21 (2018), s. 51–74.

47 M. Grabowski, *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, s. 51–74.

48 T. Rincón-Pérez, *Komentarz do kan. 285*, s. 267.

zaangażowaniu duchownych w sprawy doczesne⁴⁹. Są oni bowiem powołani do głoszenia Ewangelii i sprawowania kultu Bożego⁵⁰.

Co równie istotne, ocena statusu radcy prawnego lub adwokata w świetle interpretacji kan. 285 § 3 KPK powinna uwzględniać również normy konstytucyjne, tj. przepis art. 175 Konstytucji RP. Radca prawny i adwokat, mimo że uczestniczą w postępowaniach sądowych, nie realizują kompetencji władzy sądowniczej. Ich działalność polega przede wszystkim na świadczeniu pomocy prawnej oraz reprezentowaniu klientów przed organami, co znajduje potwierdzenie w art. 2 ustawy o radcach prawnych oraz art. 1 Prawa o advokaturze. W konsekwencji przesłanka braku pełnienia urzędu publicznego w związku z wykonywaniem władzy publicznej nie będzie spełniona w przypadku kapłana wykonującego równocześnie wyżej wymienione zawody.

Interesujące wydaje się także sięgnięcie do kan. 278 § 3 oraz kan. 287 § 2 KPK. Wynika z nich kolejno zakaz przynależności do stowarzyszeń, których celu albo działalności nie da się pogodzić z obowiązkami właściwymi stanowi duchownemu oraz zasadniczy zakaz kierowania związkami zawodowymi. Zgodnie z ustawą Prawo o advokaturze wykonywanie zawodu adwokata wiąże się z obowiązkową przynależnością do korporacji zawodowej zwanej samorządem adwokackim⁵¹. „Ma on charakter korporacji publicznoprawnej nieterytorialnej o charakterze specjalnym i wyposażony jest we władztwo administracyjne”⁵². Do głównych zadań samorządu adwokackiego należy sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem zawodu oraz reprezentowanie całego środowiska zawodowego⁵³. Należy ponadto pamiętać, że samorząd ten nie jest związkiem zawodowym⁵⁴. W konsekwencji nie znajduje wobec niego zastosowania zakaz sformułowany w kan. 287 § 2 KPK. Nie sposób uznać także, że samorząd adwokacki jest tworem o cechach stowarzyszenia. Opierając się na definicji stowarzyszenia zawartej w przepisach prawa powszechnie obowiązującego, należy odnotować, że „stowarzyszenie jest

49 M. Zaborowski, *Przeszkody do przyjęcia i wykonywania święceń w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „*Annales Canonici*” 7 (2001), s. 302.

50 Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 28.

51 J. Parafianowicz, *Komentarz do art. 1, w: Prawo o advokaturze. Komentarz*, red. P. F. Piesiewicz, Warszawa 2023, pkt 23.

52 J. Parafianowicz, *Komentarz do art. 1*, pkt 23.

53 M. Gawryluk, *Komentarz do art. 1, w: M. Gawryluk, Prawo o advokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012, pkt 4–8.

54 S. Zdunek, *Advokatura to nie związek zawodowy*, <https://www.rp.pl/zawody-prawnicze/art3130761-slawomir-zdunek-advokatura-to-nie-zwiazek-zawodowy> (24.07.2026).

dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych⁵⁵. Brak możliwości uznania samorządu adwokackiego za stowarzyszenie wynika więc, między innymi, z fundamentalnego braku dobrowolności w przynależności do niego. Wykonywanie zawodu adwokata wiąże się bowiem, jak już wskazano, z obowiązkową przynależnością do tego samorządu. Na uwagę zasługuje również kompleksowość przepisów dotyczących samorządu radców prawnych⁵⁶. Tym samym analiza obu wskazanych uregulowań nie dostarcza argumentów przemawiających za uznaniem wykonywania zawodu radcy prawnego czy adwokata przez kapłana za niedopuszczalne z perspektywy prawa kościelnego na poziomie normatywnym. Przepisy te bowiem odnoszą się do stowarzyszeń i związków zawodowych, nie zaś do samorządów zawodowych, których członkostwo stanowi ustawowy warunek wykonywania zawodu zaufania publicznego.

Powyższych wniosków nie zmienia również nauczanie Soboru Watykańskiego II. Zgodnie z konstytucją duszpasterską *Gaudium et spes* posłannictwo powierzone Kościołowi przez Chrystusa nie ma charakteru politycznego, gospodarczego ani społecznego, lecz religijny⁵⁷. To dość ogólne stwierdzenie nie świadczy jednak o istnieniu zakazu podejmowania przez osoby duchowne różnorodnych aktywności zawodowych, w szczególności związanych z pracą prawnika. Wskazuje jednak na konieczność ich podporządkowania misji osób duchownych, która *de facto* powinna stanowić powołanie nadrzędne nad powołaniem do bycia prawnikiem. Konkludując, wykonywanie zawodu radcy prawnego czy adwokata przez kapłana powinno być oceniane przez pryzmat tego, czy pozostaje ono zgodne z celem posługi, a także czy nie utrudnia realizacji jego podstawowego powołania.

2.3. Postulaty *de lege ferenda*

*De lege ferenda*⁵⁸ warto rozważyć uzupełnienie aktów prawa diecezjalnego (partykularnego) o regulacje odnoszące się do wykonywania zawodów prawniczych

⁵⁵ Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.).

⁵⁶ Zob. art. 5 ustawy o radcach prawnych.

⁵⁷ Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*, nr 42.

⁵⁸ W ścisłym znaczeniu postulaty *de lege ferenda* dotyczą propozycji zmian w obowiązującym prawie. Wydaje się jednak, że nie muszą się one ograniczać do ustaw państwowych, ale mogą odnosić się także do prawa kanonicznego. Należy zauważyć, że w kanonistyce spotyka się wnioski *de lege ferenda* w odniesieniu do przepisów prawa kościelnego. Tak np. w P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe przeciwko*

przez duchownych. Przepisy takie mogłyby wprost stanowić obowiązek uzyskania uprzedniej zgody biskupa diecezjalnego na wykonywanie danego zawodu prawniczego oraz określać kryteria udzielania wymaganej zgody. Kryteria te, jak się zdaje, powinny obejmować przede wszystkim charakter planowanej, jak i dotychczasowej (np. nauka w szkołach, uniwersytetach) działalności zawodowej, możliwość wystąpienia konfliktu interesów obu powołań, a także kompleksową ocenę wpływu wykonywania konkretnego zawodu prawniczego na pełnienie posługi duchownego. Za rozwiązanie najbardziej odpowiadające naturze stanu duchownego należałoby uznać pełnienie przez duchownego obowiązków radcy prawnego lub adwokata w celu świadczenia pomocy prawnej w zakresie prawa kanonicznego, prawa wyznaniowego, obsługi kościelnych osób prawnych, spraw związanych z funkcjonowaniem Kościoła oraz relacji między prawem kościelnym a prawem powszechnie obowiązującym. Pozwoliłoby to wykorzystać powołanie kapłańskie i profesjonalną wiedzę prawniczą dla dobra wspólnoty kościelnej oraz osób poszukujących rozwiązania problemów prawnych związanych ze strukturą Kościoła. Jednocześnie rozwiązanie to skutecznie ograniczyłoby ryzyko konfliktu pomiędzy realizacją misji duszpasterskiej a wykonywaniem zawodu prawniczego.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że konfrontacja statusu duchownego z wykonywaniem zawodu prawniczego nie prowadzi do konfliktu pomiędzy prawem państwowym a prawem kanonicznym, lecz raczej ujawnia odmiennosc zakresów oddziaływania obu tych porządków. Prawo powszechnie obowiązujące rozstrzyga bowiem o możliwości wykonywania zawodu w ramach państwowego porządku prawnego, podczas gdy prawo kanoniczne wyznacza granice, w jakich duchowny może podejmować aktywność zawodową bez uszczerbku dla obowiązków właściwych jego stanowi. W tym ujęciu samo uzyskanie przez duchownego uprawnień zawodowych nie pozostaje sprzeczne z jego statusem, natomiast

szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi „de lege lata” i „de lege ferenda”, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175. Również w przypadku prawa partykularnego czynione są uwagi de lege ferenda. Por. P. Kroczeck, Współpraca samorządu terytorialnego i Kościoła partykularnego w optyce prawa kanonicznego: postulaty „de lege ferenda”, w: Beskidzkie dziedzictwo, t. 3, red. S. Cader, S. Ciupka, Łódź-gowice–Kraków 2014, s. 14.

sposób korzystania z tych uprawnień może podlegać ocenie z perspektywy norm kościelnych.

Ostatecznie zatem granica dopuszczalności nie przebiega pomiędzy samym stanem duchownym a wykonywaniem zawodu prawniczego, lecz pomiędzy wykonywaniem tego zawodu w sposób pozostający w zgodzie z obowiązkami duchownego a aktywnością, która mogłaby pozostawać z nimi w kolizji. Z uwagi na brak szczegółowej regulacji tej materii w prawie powszechnym Kościoła zasadne wydaje się pozostawienie przestrzeni dla prawodawcy partykularnego, który mógłby w sposób bardziej precyzyjny określić zasady podejmowania przez duchownych działalności prawniczej, uwzględniając specyfikę danego Kościoła partykularnego.

ABSTRAKT

Wpływ norm prawa kanonicznego na wykonywanie wybranych zawodów prawniczych w Polsce

Artykuł podejmuje problematykę dopuszczalności wykonywania zawodów prawniczych przez katolickiego duchownego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zawodu adwokata i radcy prawnego. Zagadnienie to sytuuje się na styku dwóch autonomicznych porządków normatywnych, tj. prawa powszechnie obowiązującego oraz prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego. O ile pierwszy z nich określa warunki dostępu do zawodów prawniczych i ich wykonywania, o tyle drugi reguluje status duchownych oraz wynikające z niego ograniczenia dotyczące podejmowania określonych aktywności. Powstaje zatem pytanie, jakie znaczenie dla sytuacji prawnej kapłana może mieć norma prawa kanonicznego zakazująca lub ograniczająca wykonywanie zawodu, jeżeli prawo powszechnie obowiązujące takiej przeszkody nie przewiduje.

Celem artykułu jest ustalenie granic wzajemnego oddziaływania obu porządków prawnych oraz odpowiedź na pytanie, czy norma prawa kanonicznego może wpływać na dopuszczalność wykonywania zawodu prawniczego przez kapłana. Analiza obejmuje wykładnię przepisów prawa polskiego oraz prawa kanonicznego, dokonywaną zgodnie z regułami interpretacyjnymi właściwymi dla każdego z tych porządków, z uwzględnieniem dorobku doktryny i orzecznictwa.

Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że autonomia prawa kanonicznego nie oznacza jego bezpośredniego wpływu na zakres praw i obowiązków określonych przez prawo powszechnie obowiązujące. Norma kanoniczna może wiązać duchownego w ramach

autonomicznego porządku kościelnego, nie stanowi jednak *per se* podstawy do ograniczenia dostępu do zawodu prawniczego w państwowym porządku prawnym. Właściwa ocena sytuacji duchownego wymaga zatem rozdzielenia skutków, jakie norma wywołuje w każdym z tych porządków, oraz wyznaczenia granic ich wzajemnego oddziaływania.

Słowa kluczowe: duchowny, radca prawny, adwokat, zawody prawnicze

ABSTRACT

The impact of canon law on the practice of selected legal professions in Poland

This article examines the admissibility of legal practice by Catholic priests in Poland, with particular emphasis on the professions of solicitor and barrister. The issue lies at the intersection of two autonomous normative orders: the generally binding legal system and the internal legal order of the Catholic Church. While the former determines the requirements for access to and exercise of legal professions, the latter regulates the status of clergy and the restrictions arising therefrom with regard to engaging in specific activities. This raises the question of what significance a norm of canon law prohibiting or restricting the exercise of a profession may have for the legal situation of a priest where no such obstacle exists under generally binding law.

The aim of the article is to determine the limits of interaction between these two legal orders and to answer the question whether a norm of canon law may affect the admissibility of a priest's engagement in a legal profession. The analysis is based on the interpretation of both Polish law and canon law, carried out in accordance with the interpretative rules applicable within each respective legal order, taking into account relevant legal scholarship and case law.

The study concludes that the autonomy of canon law does not imply its direct influence on the scope of rights and obligations established by generally binding law. Although a canon law norm may be binding upon a member of the clergy within the autonomous ecclesiastical legal order, it does not *per se* constitute a basis for restricting access to a legal profession within the state legal system. Therefore, a proper assessment of a priest's legal situation requires distinguishing the effects produced by a given norm within each legal order and determining the limits of their mutual interaction.

Keywords: priest, solicitor, barrister, legal professions

BIBLIOGRAFIA

1. Bartosiewicz M., *Komentarz do art. 65*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, LEX/el.
2. Chojniak Ł., *Zasada integralności etycznej adwokatów w życiu zawodowym i prywatnym*, w: *Meritum adwokata i adwokatki*, red. K. Gajowniczek-Pruszyńska, P. Wiliński, Warszawa 2024, s. 319–320.
3. *Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317. Tekst łacińsko-polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
4. *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2.
5. *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, Kraków 2011.
6. Dąbrowski S., Łazarska A., *Komentarz do art. 61*, w: *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Komentarz*, red. A. Górski, Warszawa 2013, LEX/el.
7. Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 65*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, LEX/el.
8. Gawryluk M., *Komentarz do art. 1*, w: M. Gawryluk, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012, LEX/el.
9. Góralski W., *Czynności i rola duchownego przy zawieraniu małżeństwa „konkordatowego”*, w: *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005, s. 105–133.
10. Grabowski M., *Prawne aspekty działalności publicznej duchownych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 21 (2018), s. 51–74.
11. Grabowski M., *Terminologiczne znaczenie wyrażeń „duchowny”, „osoba duchowna” i „osoba zakonna” na gruncie polskiego prawa państwowego. Uwagi w aspekcie praktyki stosowania prawa w odniesieniu do zasadniczych systemów religijnych w świecie*, „Prawo Kanoniczne” 65 (2022) nr 4, s. 123–142, <https://doi.org/10.21697/pk.2022.65.4.06>.
12. *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. Lud Boży*, red. J. Krukowski, Poznań 2005.
13. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
15. Kroczek P., *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017.
16. Kroczek P., *Współpraca samorządu terytorialnego i Kościoła partykularnego w optyce prawa kanonicznego: postulatory „de lege ferenda”*, w: *Beskidzkie dziedzictwo*, t. 3, red. S. Cader, S. Ciupka, Łodygowice–Kraków 2014, s. 14.
17. Lutkiewicz-Rucińska A., *Komentarz do art. 11*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Gdańsk 2026, LEX el.
18. Naumann J., *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, C.H.Beck, 2023.
19. Osuchowska M., *Pojęcie duchownego w świetle przepisów o wyznaniowej formie zawarcia małżeństwa cywilnego*, „Państwo i Prawo” (2011) nr 7–8, s. 67–79.
20. Parafianowicz J., *Komentarz do art. 1*, w: *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. F. Piesiewicz, Warszawa 2023, LEX/el.
21. Postanowienie SN z 14 grudnia 2020 r., II DSI 63/20, LEX nr 3116096.
22. Skonieczny P., *Przestępstwo cięższe przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi „de lege lata” i „de lege ferenda”*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175.
23. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 21.11.1964.
24. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et spes*, 7.12.1965.
25. Stefaniuk M., *Spółeczna reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumencie „Kasta”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G (Ius)” 70 (2023) nr 2, s. 183–200, [https:// doi.org/10.17951/g.2023.70.2.183-200](https://doi.org/10.17951/g.2023.70.2.183-200).
26. Treła J., *Komentarz do art. 65*, w: *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Krużyński, Warszawa 2016, LEX/el.
27. Tuleja P., *Komentarz do art. 25*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, LEX/el.
28. Uchwała nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 7 grudnia 2023 r.
29. Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 614).
30. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 881).

31. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 795).
32. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 236).
33. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.).
34. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1564 z późn. zm.).
35. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 334 z późn. zm.).
36. Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 393).
37. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 810).
38. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 490 z późn. zm.).
39. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499 z późn. zm.).
40. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.).
41. Wyrok TK z 10 stycznia 2005 r., K 31/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 1.
42. Wyrok TK z 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29.
43. Zaborowski M., *Przeszkody do przyjęcia i wykonywania święceń w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Annales Canonici” 7 (2011), s. 289–312.
44. Zdunek S., *Adwokatura to nie związek zawodowy*, <https://www.rp.pl/zawody-prawnicze/art3130761-slawomir-zdunek-adwokatura-to-nie-zwiazek-zawodowy> (24.07.2026).